

langue.doc

<https://guoa.ub.gu.se/dspace/handle/2077/21>

Översättning av dold anföring från svenska till franska i verk från förra sekelskiftet

Kristina Jansson
Institutionen för humaniora
Växjö universitet
E-post: kristina.jansson@kau.se

Abstract: Det är ett känt problem att skillnader mellan litterära traditioner och språkliga strukturer gör att vissa förändringar sker när ett litterärt verk översätts, men vad kan det få för konsekvenser för den narratologiska strukturen? Bland talåtergivningsprocedurema finns en vid namn dold anföring (DOL) som, enkelt sagt, kan karakteriseras som en blandning mellan direkt och indirekt tal där, i typexemplet, element som tempus och pronomen lånas från det indirekta talets struktur, medan subjektiva element som vokabulär, deiktiska element och strukturer tas från det direkta talet, dock får inget underordnande inledande sägeverb förekomma. Talsituationen markeras istället med andra typer av verb, nominalfraser eller framgår helt enkelt av kontexten. Eftersom form och kontext samarbetar på ett mycket subtilt sätt riskerar vissa element att försvinna vid översättningen och därmed orsaka förluster av DOL.

Målet med min forskning är att, med utgångspunkt i Strindbergs prosaproduktion, dels studera hur DOL översätts till franska, men också att försöka utröna om eventuella förändringar i den narratologiska strukturen beror på språkspecifika problem, eller skillnader i den litterära normen. Jag tittar även på fall där DOL översätts för att se om samma strukturer använts som i svenskan eller om andra, kompletterande, har ersatt de ursprungliga. Ett specifikt exempel är översättningen av ”ju” som ofta markerar DOL, men som inte har en direkt formell motsvarighet i franskan och därför ofta utelämnas med varierande konsekvenser. Jag tar min utgångspunkt i Ingos (1991) metod för bedömning av översättningar som tar syntax, lexikala element och pragmatiska strukturer i beaktande och kombinerar den med olika verk som kontrasterar fransk-svensk språkproblematik såsom Eriksson (1997) och Tegelberg (2000), för att nämna några exempel.

1. Inledning

Under de senaste åren har översättningsvetenskapen och den kontrastiva språkvetenskapen utvecklats alltmer. De utgår bägge från översatta texter, men har olika mål. Översättningsvetenskapen koncentrerar sig på ett mindre antal texter för att söka finna den individuella översättarens inflytande samt betydelsen av översättarnormer, medan den kontrastiva språkvetenskapen baserar sig på ett stort antal översatta texter för att kunna dra slutsatser om större, språkliga strukturer. Ett område där dessa bägge disciplinerna har mycket att ge är översättningen av anföringsformer (talåtergivning) där språkstrukturer, normer och individuella preferenser hos översättarna påverkar slutresultatet. En anföringsform som rönt alltmer uppmärksamhet är erlebte Rede, som jag här kommer att kalla dold anföring (DOL) ¹, som har den egenskapen att inte innehålla några egna drag, utan bara indicier som den delar med de andra anföringsformerna.

Min kommande avhandling har som överhängande syfte dels att utröna hur DOL översätts från svenska till franska, men även att utröna vilka mekanismer, till exempel språkstrukturer och normer, som styr denna process. Som utgångspunkt har jag valt prosatexter skrivna av fyra författare från tiden runt förra sekelskiftet, nämligen Hjalmar Bergman, Selma Lagerlöf, August Strindberg och Hjalmar Söderberg. Valet grundar sig på två kriterier: att de finns översatta i viss utsträckning till franska och att de representerar ganska olika behandling av DOL. Vad det gäller det första kriteriet uppfyller Lagerlöf och Strindberg det med råge då större delen av deras produktion finns översatt, medan Bergman och Söderberg är något mindre representerade. Vad det gäller användandet av DOL finns det en markant skillnad mellan Lagerlöf – Strindberg och Söderberg – Bergman. De första använder den mest för att variera anföringstypen och då gärna i längre sjok, både för att återge tal och tanke. Det senare paret använder DOL snarare för tankeåtergivning och nästan uteslutande i korta partier som ofta omges av "gråzoner" där det är avsevärt mycket svårare att avgöra anföringsformen. Eftersom det är omöjligt att excerpera DOL mekaniskt, har det tagit tid att gå igenom det femtiotal original, med sina översättningar, som undersökningen omfattar. Detta gör att jag ännu bara har hunnit göra en pilotstudie på talaktsadverb och personliga pronomen i Strindberg. Målet i denna artikel är därför att göra en forskningspresentation samt ge en kortfattad bild av resultatet i pilotstudien. För att göra ämnet mer överskådligt är artikeln uppdelad i tre delar: teoretisk bakgrund, DOL ur översättningsperspektiv samt en avslutande genomgång av några resultat ur pilotstudien.

För att i någon mån åskådliggöra ämnet innan den teoretiska genomgången har jag valt ett textutdrag från Strindbergs *Hemsöborna* där Carlsson försöker

¹ Se sidan 4–5 för en mer ingående terminologigenomgång.

övertala Madame Flod att låta honom få ett eget rum. Boken finns översatt två gånger, 1909 och 1991, och de två översättningarna uppvisar vissa skillnader.

1a. Gumman tyckte att det gick väl raskt och ville först ta ut kläderna för att de inte skulle bli tobaksrökta, men Carlsson lovade att inte röka tobak och bad och besvor att kläderna skulle få vara kvar: han ville inte alls se åt dem, och moster skulle inte göra sig omak och rusta för hans räkning. Han skulle krypa i säng om kvällen och slå ut själv och bädda om morgon, och ingen skulle behöva titta in **där**, för han förstod **nog**, att moster var rädd om sina tillhörigheter, och **här** tycktes vara fasligheter med **moltum**².

1b. La patronne le trouva un peu pressé et insista pour retirer d'abord les vêtements qui risquaient de s'imprégner de l'odeur de tabac ; Carlsson jura ses grands dieux qu'il ne fumerait pas et la pria de laisser les vêtements à leur place: il ne les regarderait même pas et la patronne n'avait aucun sujet de s'inquiéter ni de changer ses habitudes pour lui. Il se coucherait tranquillement et ferait son lit tous les matins et personne n'aurait besoin **d'y** venir voir ; il comprenait **bien** que la patronne tenait à ses affaires et ce qu'il y avait **là** semblait **avoir de la valeur**³.

1c. Au fond, elle trouvait que l'affaire s'était arrangée bien vite : elle voulut enlever les vêtements, par crainte de la fumée du tabac. Carlsson la conjura de n'en rien faire et promit de ne pas fumer et de ne pas toucher aux habits; il ne les regarderait même pas. Il ne fallait pas que la mère se donnât du mal pour lui. Il se coucherait le soir, viderait les eaux sales tout seul et ferait son lit le matin : il n'avait besoin de personne. Il comprenait **très bien** que la mère tint à son bien ! Il y en avait, **ici**, du bien, et pour **de l'argent encore**⁴.

En snabb genomläsning av originalet ger vid handen att citatet inledningsvis innehåller indirekt anföring (IA), men visar också att något förändras mot slutet i det att det närmar sig direkt anföring (DA), speciellt med tanke på de ord som markerats i fetstil och som återger Carlssons perspektiv och inte berättarens som är fallet i indirekt anföring. Den litterärt bevandrade har förmodligen redan identifierat slutet som erlebte Rede eller dold anföring, som, enkelt sagt, kan sägas ligga mitt emellan två ytterligheter: indirekt anföring, där berättaren har maximal kontroll över innehållet, och direkt anföring, där berättaren ger intryck av att endast återge det sagda. I typfallet har DOL tempus och pronomen gemensamt med IA, medan stora delar av vokabulären, strukturen och de deiktiska elementen tagits från DA. Denna beskrivning kan endast anses som en enkel presentation eftersom ämnet är mer komplext än så: ett första, konkret, exempel på detta är det faktum att berättaren i högsta grad styr allt som finns i ett verk så att klassificeringen av DA som ”opåverkad” är en sanning med modifikation.

² Strindberg, August, *Hemsöborna*, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1921, sid. 43.

³ Strindberg, August, *Les gens de Hemsö*, Nantes, L'Élan 1991, övers. Jean-Jacques Robert, sid. 35.

⁴ Strindberg, August, *Dans les îles*, R. Roger & F. Chernoviz éditeurs, Paris 1909, övers. Georges Montignac och Jaques Monnier, sid. 48-9.

Bägge översättningarna behåller tempus och pronomen som originalet, men inför förändringar i deixis och ordval. I originalets sista mening finns adverbet *där* och *här*. I (1b) återges det första med *y* som behåller fokaliseringen, medan det andra blir *là* som återger berättarens synvinkel och inte Carlssons. I (1c) finns ingen motsvarighet till det första adverbet, medan det andra översatts med *ici* som motsvarar originalets fokalisering. Samma skillnad finns vid Carlssons specialuttryck, *moltum*, som i (1b) översätts med *avoir de la valeur* som är ett mycket mer neutralt uttryck, för att inte säga mer högtravande och med en annan stilistisk effekt. Återigen verkar (1c), trots förkortningar, ligga närmare originalet med uttrycket *pour de l'argent encore*. Det för franskan så svåröversatta talaktsadverbet *nog* finns med i originalet, och har översatts med det stilistiskt mer neutrala *bien* i (1b) medan det blivit en assertiv adverbfras som närmar sig berättarens språk i (1c).

2. Teoretisk bakgrund

De flesta känner förmodligen till den tredelade modellen av anföring som länge varit förhärskande: DA, DOL, IA, men det räcker med en enkel empirisk analys för att inse att många uttryck faller utanför ramen som dessa tre ger, något som ger teoretiska problem. En annan långlivad föreställning har mer ideologiska drag i det att DA anses som trogen förlagan, IA som manipulerad medan DOL hamnar mellan dessa ytterligheter. Även här räcker en empirisk undersökning för att visa att denna uppfattning är felaktig. Dessa två utgångspunkter kommer att följa oss genom den kommande genomgången av DOL eftersom de påverkat forskningen. För att förenkla kommer jag att göra en tredelad genomgång av den teoretiska bakgrunden centrerad på historisk och konceptuell bakgrund, terminologi samt syntaktiska och kontextuella egenskaper hos DOL.

2.1. Historisk och konceptuell bakgrund

Enligt Rosier⁵ är triptyken IA, DOL, DA är en konstruktion *a posteriori* som är långt ifrån så självklar som den verkar. IA och DA var kända redan under antiken men då inte som anföringsformer utan som former associerade till retorik och narratologi eftersom DI användes i juridiska texter och DA i poesi. Det var först i Port Royal-grammatiken, från 1660, som de beskrevs grammatiskt, men de var ännu inte satta i relation till varandra då IA behandlades tillsammans med underordnade satser medan DA beskrevs i kapitlet om interpunktion. När DOL ”upptäcktes” i början av förra seklet definierades den som en blandform, något

⁵ Rosier, Laurence, *Le discours rapporté*, Duculot 1999.

som förde med sig att IA och DA standardiserades till de former vi känner till idag.

Litteraturvetenskapen hade en längre tid diskuterat DOL, men då alltid som stildrag hos vissa författare. Det var först mot slutet av artonhundratalet som ett antal forskare i Tyskland aktivt började diskutera en blandform. Genombrottet kom 1912 när fransmannen Charles Bally skrev artikeln ”Le style indirect libre dans le français moderne”⁶ som ett svar på en tysk artikel som påstod att franskan, till skillnad från tyskan, inte gärna inledde indirekt anföring utan underordnande konjunktion. Artikeln, som följdes av flera⁷, fick två konsekvenser: dels att den myntade den franska termen, dels att den inledde den teoretiska diskussion som pågår än idag. Inledningsvis diskuterades endast DOL ur ett syntaktiskt perspektiv och då främst i språkjämförande syfte. Både tyskar och fransmän försökte länge övertyga varandra om att DOL bara fanns i deras eget språk, ett förklarligt missförstånd eftersom diskussionen var uteslutande grammatisk. Det var först i och med boken *Gustave Flaubert* av Albert Thibaudet, utgiven 1922⁸, som den grammatiska diskussionen introducerades i de litterära cirklarna. Det faktum att litteraturvetenskapen kom att intressera sig för DOL som en egen form förde i förlängningen med sig att analys av kontexten kom att ingå i definitionen. Litteraturteorin vidhöll dock en period att DOL bara fanns i vissa europeiska språk och då bara i skönlitteratur från artonhundratalet. I detta sammanhang nämndes ofta Flaubert som dess uppfinnare. Det var kanske denna syn som fick den store litteraturteoretikern Wayne Booth att påstå att DOL var ”an unwonted stylistic nicety”⁹. Klart är att diskussionen om DOL även förde med sig ett ifrågasättande av all tal- och tankeåtergivning varefter seklet framskred. Alla större teoretiska genomgångar av litteratur kom på detta sätt att behandla talåtergivning, oftast genom att föreslå olika klassificeringssystem utifrån olika utgångspunkter¹⁰. En av dem som, med hjälp av Chomskijs

⁶ Bally, Charles, ”Le style indirect libre en français moderne I” och ”Le style indirect libre en français moderne II”, *Germanisch-Romanische Monatschrift*, IV Jahrgang, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1912, sid. 549-556 och 597-606.

⁷ Bally, Charles, ”Figures de Pensée et Formes Linguistiques”, *Germanisch-Romanische Monatschrift*, VI Jahrgang, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1914, sid. 405-422 och 456-470 samt Bally, Charles, ”Antiphrase et style indirect libre”, *A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his seventieth birthday*, Levin & Munksgaard och George Allien & Unwin Ltd, Köpenhamn och London 1930, sid. 331-340.

⁸ Thibaudet, Albert, *Gustave Flaubert*, Librairie Plon, Paris 1922.

⁹ Cohn, Dorrit, *Transparent Minds*, Princeton University Press, Princeton New Jersey 1983, sid. 108.

¹⁰ Som exempel kan nämnas: Genette, Gérard, *Figures III*, Éditions du seuil, Paris 1972, Toolan, Michael, *Narrative A Critical Linguistic Introduction*, Second edition. Routledge, London och New York 2001 och Bal, Mieke, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*, Second edition. University of Toronto Press, Toronto Buffalo, London 1997.

generativa grammatik, försökte hitta ett nytt synsätt på DOL, var Ann Banfield med sin *Unspeakable Sentences*¹¹. Hennes problem med att formalisera kontexten gjorde dock att teorin aldrig slog igenom.

Svensk forskning sysslade en längre tid bara i mindre utsträckning med DOL, men detta ändrades i och med *Tal i prosa* av Birger Liljestränd¹², där han, som titeln antyder, endast behandlar talåtergivning, men där det finns en längre genomgång av fenomenet i svenskan. Intressant är dock att DOL, som är Liljestrands term, räknas som en underavdelning till indirekt tal och inte som en egen form.

Nittonhundranittioalets syn på DOL representeras bäst av två teoretiker som pekar på de många begränsningar och felaktigheter som tidigare präglat forskningen av anföringsformer. Monika Fludernik¹³ visar att DOL är långt ifrån begränsad till de västeuropeiska språk som nämndes i början av seklet eftersom den hittills upptäckts i så skiftande språk som: romanska, germanska och slaviska språk, lettiska, japanska, kinesiska, koreanska, ungerska, finska, turkiska och hindi, bara för att nämna några. Hon krossar även ”myten” om att DOL bara skulle finnas i skönlitteratur från artonhundratalet. Den exakta utbredningen är självklart en definitionsfråga, men om DOL ses som någon form av blandning av röster så finns det exempel i allt från antika skrifter till moderna romaner, från tidningsartiklar till historieskrivning och, inte minst, i alla typer av tal. DOL är alltså långt ifrån begränsad till en viss typ av litteratur, även om den kan ta på sig olika skepnader beroende på sammanhang. En annan, mycket viktig, aspekt som hon diskuterar är typifieringen. Under en längre tid, och till viss mån fortfarande, ansågs DA som trogen återgivning, IA som manipulerad och DOL som en mellanform, men detta synsätt är missvisande, speciellt inom skönlitteratur där det inte finns några förlagor att jämföra mot. Dessutom måste alla former anpassas till skriften som inte tillåter ofullbordade meningar, upprepningar och felsägningar i samma utsträckning som talet.

Den andra representanten för nittioalet är Laurence Rosier¹⁴ vars nyckelkoncept är ”les formes mixtes”, d.v.s. blandformer. Hon visar att den klassiska triptyken endast passar på några typiska anföringstyper, men att det finns ett otal former som faller utanför denna ram. Två exempel på detta är indirekt tal inlett med tankestreck och direkt tal inlett med underordnande konjunktion. I svenskan är det till exempel vanligt med en underordnad att-sats med drag från direkt tal, till exempel: ”Sedan allt var översett och befunnet i

¹¹ Banfield Anne, *Unspeakable sentences. Narration and Representation in the Language of Fiction* 1982, här används den franska översättningen *Phrases sans parole Théorie du récit et du style indirect libre*, Éditions du Seuil, Paris 1995.

¹² Liljestränd, Birger, *Tal i prosa*, Acta Universitatis Umensis 54, Umeå 1983.

¹³ Fludernik, Monika, *The Fictions of Language and the Languages of Fiction*, Routledge, London och New York 2002 (1993).

¹⁴ Rosier, Laurence, *Le discours rapporté*, Duculot 1999.

lågervall, förklarade Carlsson, att här inte var annat att göra än att komma med kniven”¹⁵. Ett flertal forskare håller nu på med en kartläggning av alla de mellanlägen som hittills fallit utanför de teoretiska ramarna. Som exempel på denna strävan kan nämnas två grupper: Ci-Dit, med bas i Frankrike, men med medlemmar från hela världen, samt Les polyphonistes scandinaves som försöker hitta gemensamma metoder för litterär polyfoni (baserad på Bakhtine) och lingvistisk polyfoni (baserad på Ducrot).

2.2. Terminologi

Facklitteraturen innehåller flertalet omfattande listor med termer som på ett påtagligt sätt illustrerar hur synen på DOL förändrats genom tiderna¹⁶. Den officiella svenska termen, erlebte Rede, är ett lån från tyskan och förmodligen ett resultat av det omfattande samarbetet mellan länderna i början av förra seklet. Termen, som betyder ”upplevd framställning”, myntades 1921 av Etienne Lorch vars motivering var att författaren engagerade sig så djupt i sina fiktiva personer att han upplevde det de sade¹⁷. Denna emotionella inblandning är sann för vissa fall av DOL, men långt ifrån alla, vilket gör termen något olämplig. Franskan, som är ämnet för min studie och avhandlingsspråket, har en väl etablerad term, discours indirect libre ("fri indirekt anföring"), myntad av Charles Bally i ovan nämnda artikel från 1912. Termen speglar väl hans syn på fenomenet: DOL är *fri* från direkta underordnande konjunktioner och innehåller samma pronomen- och tempusanvändning som *indirekt* anföring. Denna term är mer allmängiltig än Lorchs, men den slog aldrig igenom i Sverige (däremot i engelskan som har en direktöversättning, *free indirect discourse*). Birger Liljestrands, författare till den mest omfattande inventeringen av talåtergivning i svensk prosa, kallar den *dold anföring* (DOL)¹⁸, en term som trycker på stilgreppets förmåga att gömma sig i texten eftersom den ofta har samma tempus och pronomen som berättarens text. Jag har valt att använda Liljestrands term i denna artikel, dels eftersom den pekar på en intressant aspekt av DOL, dels eftersom den är mer relevant för svenskan än det tyska låneordet.

¹⁵ Strindberg, August, *Hemsöborna*, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1921, sid. 32.

¹⁶ Till exempel: Liljestrands, Birger, *Tal i prosa*, sid. 262-3, som kategoriserar termerna enligt de syntaktiska och innehållsliga drag som termerna syftar på, och Steinberg, Günter, *Erlebte Rede*, Vol. I, Verlag Alfred Kummerle, Göppingen 1971, sid. 111-2, där termer från flera europeiska språk är samlade.

¹⁷ Pascal, Roy, *The Dual Voice*, Manchester University Press, Manchester 1977, sid. 22-3.

¹⁸ Liljestrands, Birger, *Tal i prosa*, Acta Universitatis Umensis 54, Umeå 1983. I en senare artikel använder han termen ”fri indirekt anföring” för att beteckna blandformen IA med starka drag av DA, som exemplifieras ovan sid 4: Liljestrands, Birger, ”Fri indirekt anföring (fri att-sats)”, *Talspråk och prosadialog*, Nordsvenska, Umeå 1987, sid. 51-85.

2.3. Syntaktiska och kontextuella egenskaper

DOL har den egenheten att vara svårare att definiera än att exemplifiera då den kan ta så många skepnader. Detta problem kvarstår även i de försök till alternativa klassificeringar av anföringsformer som gjorts. Ett sådant exempel är olika typer av glidande skalor, som, i typfallet, går från minimal berättarinterferens till maximal sådan¹⁹. Rosier²⁰, påpekar att skalmodellen innebär ett antal klassificeringsproblem: var hamnar till exempel en DOL som markeras med talstreck?

Den enklaste definitionen av DOL vore att den ligger mellan direkt och indirekt anföring i det att den lånar element från båda, men problemet med en sådan definition är att det verkar som om DOL skulle vara en transformation med en förlaga i IA eller DA. Detta synsätt skulle medföra att det var möjligt att transformera en anföringstyp till en annan och sedan vända processen och komma tillbaka till samma form, något som är omöjligt²¹. Men vid den typen av analyser jag gör, är det ibland nödvändigt att relatera DOL till andra anföringsformer för att förstå vissa strukturer. Detta gör att formuleringar som att DOL "lånar" drag av andra former förekommer, men det är alltså enbart en metodologisk fråga²². En annan svårighet kommer av att DOL inte har något drag som är unikt, utan delar dem med de andra anföringsformerna. DOL bildas därför i kombinationen av dessa indicier i en specifik kontext. Här tänker jag gå igenom de tre kategorier som samverkar för att bilda DOL: interna indicier, mikrokontext och makrokontext.

I majoriteten av fallen har DOL samma tempus och pronomen som berättartexten och är alltså helt avhängig den narrativa strukturen. DOL kan alltså både vara presens och första person om berättartexten innehåller det, men den vanligaste formen är tredje person och dåtid. Deiktiska element behåller, i typfallet, protagonistens fokalisering, något som var tydligt i det inledande exemplet där Carlssons synvinkel visades med adverbet *här*. Ordvalet är också en avgörande faktor. Betydelsen av kontext gör att även ett helt neutralt språkbruk

¹⁹ Exempel på sådan skala finns i McHale, Brian, "Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts", *Poetics and Theory of Literature (PTL)* 3 1978, sid. 249-87 samt i Fludernik, Monika, *The Fictions of Language and the Languages of Fiction*.

²⁰ Rosier, Laurence, *Le discours rapporté*.

²¹ Det finns ett flertal artiklar som visar på det omöjliga i transformationer, ett utmärkt exempel är Authier, Jacqueline, "Problèmes posés par le traitement du discours rapporté dans une grammaire de phrase", *Linguisticae investigationes* III :2, John Benjamins B. V., Amsterdam 1979, sid. 211-228.

²² Flertalet forskare, även om de är medvetna om transformationsproblematiken, använder sig av dessa formuleringar. Ett exempel är Fludernik, som oftast analyserar i två steg där det första inbegriper den form DOL skulle ha haft i DA.

kan vara DOL, men i många fall visar avvikelser i stilnivå protagonistens personliga språkbruk. I exempel (1a) används ordet *moltum*, som läsaren tidigare sett flertalet gånger i direkt tal attribuerat till Carlsson. Protagonistens influens märks kanske mest i invektiver, utrop, ord som är fokaliserade genom protagonisten (till exempel smeknamn, släktnamn etc.), starkt laddade ord etc., men inget hindrar en berättare att använda dessa ord, så kontexten måste alltid tas i beaktande.

En annan typ av inre indikation är meningsstrukturen där ofullbordade satser, frågor och utrop hållna i samma tempus och pronomen som berättartexten indikerar DOL. En sista kategori, starkt förknippad med den förra, är typografi där utrops- och frågetecken kan vara indikationer. Kolon, som indikerar avbrott, används ofta för att markera skifte i anföringstypen. Ett typexempel är en mening som inleds med indirekt anföring som efter ett kolon övergår i DOL, något som finns i (1a): ”... men Carlsson lovade att inte röka tobak och bad och besvor att kläderna skulle få vara kvar: *han ville inte alls se åt dem, och moster skulle inte göra sig omak och rusta för hans räkning*” där den senare, kursiverade delen är DOL. Ingen av dessa indicier är dock unika för DOL. Även en berättare kan använda sig av utrops- och frågetecken, då oftast i något som Michel Olsen²³, inspirerad av Bakhtine, kallar *discours rhétorique*, där berättaren riktar sig direkt till sina läsare eller till personerna i berättelsen.

Följande utdrag ur *Tjänstekvinnans son*, där Johan reagerar på ett brev han mottagit, kan tjäna som illustration av några av de interna indicier som nämnts ovan.

2. – Nej då, det ville han icke! De hade torterat honom till lögn, de hade snokat i hans själ, ryckt upp god brodd såsom föregivet ogräs, de ville kväva hans jag, som hade lika stor rätt att vara som deras; de hade aldrig översett med hans fel, varför skulle han overse med deras? Därför att Kristus hade sagt... Han gav fan i vad Kristus hade sagt, för det hade ingen tillämpning mer. För övrigt brydde han sig aldrig om dem därhemma; han slöt sig inom sig själv. De voro honom antipatiska och kunde aldrig få hans sympati. Det var alltsammans! De hade emellertid fel, och ville ha hans förståelse! Skönt! Han förlät dem! Bara han fick vara i fred!²⁴

Berättarrösten använder tredje person och dåtid i romanen och detta återfinns även här, men andra indicier visar att utdraget är DOL: det finns till exempel ett inledande talstreck samt ett antal utrops- och frågetecken. Det finns även exempel på grammatiskt ofullständiga meningar som ”Därför att Kristus hade sagt...”. Dessutom förekommer ett antal utrop: ”Skönt!” och ”Bara han fick vara i fred!”, samt en svordom ”Han gav fan i vad Kristus hade sagt...”.

²³ Olsen, Michel, ”Remarques sur le dialogisme et la polyphonie”, *Polyphonie – linguistique et littéraire* N° VI, novembre 2002, Samfundslitteratur Roskilde, Roskilde, sid. 85-6.

²⁴ Strindberg, August, , *Tjänstekvinnans son, Jäsningstiden, I röda rummet och Författaren*, Bokförlaget natur och kultur, Stockholm 2000, sid. 107.

En annan svårighet är avgränsningen då det i många fall är svårt att avgöra exakt var en DOL slutar eller börjar, något som gör den till ett mycket subtilt stilgrepp. Redan ovan har en öppningsindikation, kolon, nämnts, men det kan vara mycket mer och ingår ofta i mikrokontexten. Begreppet mikrokontext omfattar egentligen två områden: dels de omedelbara indicier som anger var DOL börjar och slutar, eller åtminstone ger en ungefärlig uppfattning om detta, dels den direkta kontext i vilken DOL befinner sig.

Sätten att avgränsa DOL är många och omfattar allt mellan väl avgränsade delar till ett mycket intrikat glidande där gränser är svåra att urskilja. I de flesta fall där DOL gränsar till IA och DA²⁵ brukar det vara lätt att göra avgränsningen eftersom dessa markeras antingen med ny rad eller med inledande konjunktion, som i följande exempel från *Tjänstekvinnans son*.

3. Smärtan och fruktan att icke få slut på uppträdet avtvang honom följande lögn:

– Han hade stulit dem.

– Var?

Nu visste han icke var en mutter satt på en kärra, men han gissade att de sutto inunder²⁶.

Den för Strindberg så typiska DOL markerad med ett talstreck är lätt att avgränsa eftersom den inleds med tankstreck och avslutas med en ny rad. Det är omöjligt att säga om den upprörda, korta frågan är DOL eller inte eftersom den varken innehåller pronomen eller verb. Den sista meningen är svårklassificerad, men är väl närmast en hybrid då den korthuggna formuleringen motsägs av det inledande adverbet.

Eftersom avgränsningen mot andra anföringsformer ofta är oklar och eftersom de interna indicierna kan vara mer eller mindre framträdande blir kontext är ett nyckelbegrepp i DOL. Detta gör det svårt att återge exempel eftersom de då hamnar utanför sitt sammanhang. En mening som ”Han hade inte kunnat somna” innehåller inga av de inre indicierna som angavs ovan och ger intryck av att vara berättarens beskrivning, men detta ändras när den hamnar i följande sammanhang där ”han” syftar på Lydias make:

4. Vi tego ett ögonblick, så började hon berätta. Han hade inte kunnat somna. Han tiggde och bad; han grät. Han talade om att hans salighet stod på spel, han visste inte vilka svåra synder han kunde komma att begå, om hon inte gjorde honom till viljes. Det var hennes plikt att göra det, och plikten gick före hälsan. Gud skulle hjälpa dem, Gud skulle göra henne frisk i alla fall.

Jag satt stum av häpnad.

– Är han då en hycklare? frågade jag²⁷.

²⁵ En närmare, om än något föråldrad, genomgång av de olika kombinationerna av de tre anföringsformerna finns i Lips, Marguerite, *Le style indirect libre*, Payot, Paris 1926, kapitel V.

²⁶ Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son, Jäsningstiden, I röda rummet* och *Författaren*, sid. 46.

Meningen ”så började hon berätta” markerar att det som kommer efteråt återger vad hon säger. Exemplet har dock fler nivåer eftersom hon i sin tur återger vad maken har sagt. Inledningen visar en av de vanligaste kontextuella markörerna av DOL, nämligen en indikation av tal- eller tankeakt. Denna kan bestå av tanke- eller anföringsverb av olika slag, men det kan även vara mer subtilt som omnämmandet av en gest eller framställandet av en situation där en tal- eller tankeakt kan tänkas följa. I exempel (5) är det situationen som anger att meningen i fetstil, liksom de efterföljande, yttras av hustrun.

5. Han skyndade sig genast att kyssa sin hustru, men hon stötte honom tillbaka. **Han luktade rå fisk och tobak.** Att en bildad man kunde finna nöje i en sådan simpel sysselsättning. Och så hade hon fått vänta med frukosten. Katten fick så många abborrar han orkade med och resten kastades bort²⁸.

Det har länge varit hetsigt omdebatterat huruvida inskjutna säge- och tankesatser skulle vara tillåtna i DOL, men det finns ingen anledning att bannlysa dem om resten av citatet pekar mot en DOL. Satserna kan sitta initialt, medialt och finalt och i många fall är de den enda indikationen på att en tal- eller tankeakt föreligger. I (6) skulle den sista meningen kunna attribueras till berättaren som sammanfattar ett omdöme, men den mediala sägesatsen visar tydligt att det är vännen som talar.

6. – Jo, den skickades hem till honom! Var det inte enkelt. Emellertid blev jag nu tillrättad av min unge kamrat att gå in och bocka mig för Aktuarien och bedja honom presentera mig för de andra tjänstemännen, vilka nu började anlända för att röra om elden i sina kakelugnar och njuta av glödhögens sista strålar. Aktuarien skulle vara en mycket mäktig och även godsint person, **berättade min vän**, och tyckte mycket om uppmärksamhet²⁹.

Det finns fler aspekter av mikrokontexten, men de är gemensamma med makroperspektivet de kommer att behandlas samtidigt.

Analysen av DOL på makronivå omfattar innehållet som kan säga omfatta fyra parabler: ”konsonans”, dissonans, neutralitet och ironi. Varje verk kan anses ha en sanning: den bild av händelseförloppet läsaren har vid avslutad läsning när alla frågetecken rätats ut³⁰. I gapet mellan denna ”sanning” och formuleringarna i

²⁷ Söderberg, Hjalmar, *Förvillelser, Historietter, Martin Bircks ungdom och Doktor Glas*, Gedins förlag, Stockholm 1992, sid. 281.

²⁸ Strindberg, August, ”Otur”, *Giftas I, II*, Natur och Kultur, Stockholm 2000, sid. 95.

²⁹ Strindberg, August, *Röda rummet*, Natur och Kultur, Stockholm 1986, sid. 14.

³⁰ En sanning med modifikation eftersom flertalet skönlitterära verk, speciellt postmoderna, har som mål att lämna läsaren i ovisshet, men ovanstående generalisering tjänar endast till att förenkla förståelsen av resonemanget. Svårigheten med att avgöra ett händelseförlopp inverkar

boken kan DOL kan identifieras. Det inledande exemplet ur *Hemsöborna* är en god illustration, även om det i det fallet finns även andra indicier. Carlsson säger ju att han inte skall så mycket som se åt kläderna, en kommentar som formmässigt lika gärna kan komma från berättaren, men resten av boken visar att Carlsson till och med börjar bära kläderna så att det finns en dissonans mellan innehållet i DOL och de följande händelserna. Här är det dock viktigt att klargöra berättarens funktion då den påverkar analysen. I *Hemsöborna* vet berättaren mer än protagonisterna, därför är det möjligt att dra denna slutsats, men i de fall när berättaren är en protagonist ser analysen annorlunda ut. Dorrit Cohn³¹ talar om *dissonant* och *consonant* narration för att visa på diskrepansen; när innehållet i DOL stämmer överens med ”sanningen” är den ”konsonant”, annars dissonant. Ibland är det dock möjligt att avgöra direkt vid citatet, som fallet är i (4) där ”Det var hennes plikt att göra det, och plikten gick före hälsan” inte är överensstämmande varken med sanningen, som den framställs i boken, eller med Lydias egen uppfattning. Att upptäcka en ”konsonant” DOL kan vara svårt om inga andra indicier föreligger, ett problem som är särskilt framträdande i romaner berättade i första person där många DOL förblir oidentifierade. Dissonanta uttalanden är däremot enklare att identifiera, även om det ofta behövs flera genomläsningar för att identifiera alla. Jag har dock valt att inte analysera de exempel av DOL som bara skapas av kontext eftersom det kräver en annan metod.

Den andra parametern är relaterad till berättarens inställning till innehållet i DOL som kan vara ironisk eller sympatisk/neutral. Graden av berättarinflytande kan på så sätt variera från minimal (neutral) till maximal (ironisk). Detta område är närmast relaterat till den litterära analysen av DOL, men är användbar även ur en lingvistisk synvinkel eftersom den visar på en viss typ av dissonans. Kontexten kan alltså vara allt från kompletterande till enda indikatorn.

Sammanfattningsvis är DOL en fri form vars effekt består i att den förblir obestämbar och svår att avgränsa, men där, i typfallet, tempus och pronomen följer berättarens, medan deiktiska och lexikala element samt struktur liknar det direkta talets. Dessa indicier kan dock kombineras på otaliga sätt och ibland vara frånvarande. Kontexten är i vissa fall den enda indikationen, men annars kan verbfraser eller nominalfraser tjäna som inledning eller avslutning även om interna indicier ibland räcker.

3. DOL ur översättningsperspektiv

självklart på läsarens förmåga att uppfatta DOL, något som leder till att de tveksamma fallen förblir i majoritet.

³¹ Cohn, Dorrit, *Transparent Minds*, sid. 139.

Även om DOL teoretiskt sett kan ha i stort sett samma former i alla språk gör litterära normer att vissa är mer vanliga än andra. Detta gör att en översättningsstudie av DOL behöver utröna betydelsen av tre aspekter: skillnader i språkstrukturer, normbegrepp och inflytande från översättarna.

Vad det gäller analysen av strukturskillnader finns det mycket lite skrivet om DOL. En kort kommentar finns hos Jacqueline Guillemin-Flescher som jämför de franska och engelska språken och konstaterar att det senare helst inte blandar flera talåtergivningstyper i en och samma mening³². Hittills har jag funnit inspiration i de många översättningsteorier och språkjämförande verk som finns, till exempel: Vinay & Darbelnet³³, en ganska kritiserad teori, men med terminologi som i modifierad form kan peka på intressanta skillnader mellan språken: Rune Ingo³⁴, som talar om olika översättningsteorier: Jacqueline Guillemin-Flescher³⁵, som jämför engelska och franska: Olof Eriksson³⁶, som jämför franskan och svenskan samt analyserar översättningen av bland annat DOL hos Lagerkvist, samt Elisabeth Tegelberg³⁷, som jämför svensk och fransk vokabulär.

Översättningsvetenskapen är en ständigt växande disciplin med flertalet intressanta verk, men ett som jag funnit synnerligen användbart för min studie är Folkarts *Le conflit des énonciations*³⁸ där hon ser översättarens närvaro som ytterligare en röst i den polyfoni som verket redan innehåller. Enligt henne gör denna ”nya” röst att den övriga anföringsåtergivningen hamnar på en lägre nivå och därför reduceras i sin komplexitet och att det är denna mekanism som gör att anföringsåtergivningen blir mer konventionell i översättningar.

Översättarens insats och val följer självklart vissa riktlinjer, så kallade normer, något som Toury³⁹ undersöker närmare i sina normparadigm. Någon som i viss

³² Guillemin-Flescher, Jacqueline, *Syntaxe comparée du français et de l'anglais Problèmes de traduction*, Éditions Ophrys, Paris 1993, sid. 439.

³³ Vinay, J.-P. et Darbelnet, J, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Didier, Paris 1963.

³⁴ Ingo, Rune, *Från källspråk till målspråk*, Studentlitteratur, Lund 1991.

³⁵ Guillemin-Flescher, Jacqueline, *Syntaxe comparée du français et de l'anglais Problèmes de traduction*.

³⁶ Eriksson, Olof, *Språk i kontrast*, Akademiförlaget Göteborg 1997 och Eriksson, Olof, *Stil och översättning Pär Lagerkvists prosastil ur franskt översättningsperspektiv*, Växjö University Press 2, Växjö 2002.

³⁷ Tegelberg, Elisabeth, *Från svenska till franska Kontrastiv lexikologi i praktiken*, Studentlitteratur, Lund 2000.

³⁸ Les éditions Balzac, Candiatic 1991.

³⁹ Toury, Gideon, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam och Philadelphia PA 1995.

mån kombinerat Toury och Folkart är Taivalkoski-Shilov⁴⁰ som undersöker anföringen i de franska översättningarna av Fielding som gjordes på 1700-talet. Hon listar ett antal aspekter som måste tas i beaktande vid denna typ av analys: strukturella skillnader, kulturskillnader, medvetande om en viss anföringsform i målkulturen, arbetsförhållanden, författarens globala översättningsstrategi, översättarens analys och förståelse av texten samt översättarens egen inställning till eventuella hybridformer. Eftersom jag arbetar med ett så stort antal översättningar har jag ingen möjlighet att i detalj undersöka varje översättares avsikt, däremot hoppas jag kunna hitta vissa mönster. Huvuddelen av avhandlingen kommer dock att fokusera på interna indicier som verbtempus, talaktsadverb, pronomen och element som markerar mikrokontexten. Det är tänkt att analysen skall göras i två steg där det första blir att undersöka indicierna separat för att förstå översättningsprocessen mer i detalj. Den avslutande analysen kommer att omfatta de fall där DOL ändrats till IA eller DA, utvärdering av fokaliseringsförändringar samt en analys av normer och översättningsstrategiers inflytande på slutresultatet.

4. Inledande analys

Eftersom exciperingen har tagit tid har jag inte hunnit långt i analysen, men i syfte att utarbeta en metod har jag gjort en pilotstudie på talaktsadverb och personliga pronomen i Strindbergs verk och det är resultatet av dessa jag har för avsikt att presentera här.

4.1. Talaktsadverb

Talaktsadverben är typiska för de germanska språken och svåra att översätta till franska som inte har någon motsvarande kategori. Eftersom de ofta är mer pragmatiskt än lingvistiskt motiverade⁴¹ kan de ur informationssynpunkt ofta utelämnas. Denna utelämnning påverkar dock den pragmatiska strukturen som är så viktig för DOL. I del fall där talaktsadverben översätts uppkommer ett annat problem, nämligen att ett och samma talaktsadverb kan, beroende på kontext, ha flera olika funktioner samtidigt. Den vanligaste kombinationen är tvekan och bekräftelse, en komplex semantisk struktur där översättaren måste välja en av tolkningsmöjligheterna. Dessa semantiska nyanser försvinner helt i de fall då adverbet *bien*, franskans enda ord med något som liknar talaktsfunktion, används,

⁴⁰ Hon disputerade i Helsingfors i 2003, men hennes avhandling har ännu inte kommit i tryck så jag arbetar från den råkopia som hon hade den stora vänligheten att skicka mig.

⁴¹ Eriksson, Olof, *Stil och översättning Pär Lagerkvists prosastil ur franskt översättningsperspektiv*, sid. 32.

eftersom det inte har något egentligt semantiskt innehåll. Dessutom: att översätta alla svenska talaktsadverb med *bien* skulle bli lika monotont som agrammatiskt eftersom franskan använder adverbet i mycket liten utsträckning så att resultatet skulle bli starkt färgat av interferens från svenskan.

För min analys valde jag: *ju, då, nog, väl, nu, visst, verkligen* och *förstås*, ett urval baserat på *Svenska Akademiens Grammatik*⁴² och Olof Erikssons⁴³ analys av Per Lagerkvists användning av talaktsadverb. Bland de drygt 600 exempel på DOL som jag hittade hos Strindberg fanns drygt 200 talaktsadverb. Ett uppenbart problem vid analysen är det faktum att vissa talaktsadverb, speciellt *ju* (se fig. 1), är mycket mer frekventa än andra så att resultaten inte blir statistiskt pålitliga, men min avsikt var inte att uppräta frekvenser, utan att analysera översättningen, eller frånvaron av översättning.

I pilotstudien bestämde jag mig för att koncentrera mig på översättningen av talaktsadverben och använde då en enkel, tredelad klassificering: översättning, förändring och icke-översättning. "Icke-översättning" innebär att inga spår av talaktsadverbet får finnas kvar, medan "översättning" innebär en lexikal motsvarighet. "Förändring" innebär att bortfallet kompenseras av en strukturell förändring, eller tillägg av andra slag, till exempel vissa satsadverbial. Innan jag går in på resultaten vill jag påpeka att det ännu inte finns någon omfattande semantisk analys då jag valt att vänta med den till jag har hela materialet.

Det faktum att 44% av talaktsadverben är oöversatta visar att det finns svårigheter vid översättningen. I figur 1 finns procentandelen för de individuella talaktsadverben, jämte det totala antalet, redovisat för att visa distributionen och underlaget som i vissa fall är något osäkert eftersom exemplen är få.

Ord	% oöversatt	Totalt antal förekomster
Ju	65%	103
Då	35%	43
Nog	29%	41
Väl	6%	15
Nu	43%	14
Visst	9%	11
Verkligen	25%	8
Förstås	–	2
		237

Fig. 1. Procentandelen oöversatta talaktsadverb i Strindberg.

⁴² *Svenska Akademiens grammatik* Band 4 *Satser och meningar* (SAG 4), Stockholm: Svenska Akademin, Stockholm 1999.

⁴³ Eriksson, Olof, *Stil och översättning Pär Lagerkvists prosastil ur franskt översättningsperspektiv*.

Så mycket som 65 % av alla *ju* är oöversatta medan andra adverb, som *väl*, nästan alltid översätts. Denna utelämning, som *ju* är en nödvändighet i de flesta fall, gör att uttalandet försvagas och neutraliseras, men i de flesta fall kvarstår DOL ändå eftersom kontexten inte förändras. Bland översättningarna finns en generell tendens: den pragmatiska komplexiteten hos de svenska talaktsadverben ändras oftast till mer assertiva strukturer. *Nog*, med sin komplexa struktur där bekräftelse och sökandet av bekräftelse samexisterar, är ett bra exempel på ett adverb som nästan uteslutande översätts assertivt.

Vad som används som kompenserande vokabulär, eller struktur, varierar självklart från adverb till adverb. Utrymmet tillåter inte någon detaljerad genomgång, men en analys av användningen av *bien*, den form som lexikon oftast anger som översättning, kan ge en indikation om vissa strategier. *Bien* finns dock inte som översättning av *då*, *verkligen* och *förstås*. De två sista är givna då det är så få förekomster av det senare och så stort antal oöversatta av det förra, medan *då* har relativt goda ekvivalenter i *alors* och *donc*, som dock inte är talaktsadverb, men som kan tjäna som fokaliseringsbildare i och med deras argumentativa innehåll som har inslag av polyfoni⁴⁴. *Bien* dominerar endast i en kategori, *nog*, där det står för fler översättningar än de övriga åtta lösningarna tillsammans, medan adverbet endast är en bland andra översättningar av *ju*, *väl*, *visst* och *nu*.

Översättning i form av ord eller fraser är självklart den vanligaste, men det finns även strukturella varianter, något som Olof Eriksson nämner i sin jämförelse mellan svenskan och franskan⁴⁵. Han talar om dubbel stukturömvandling, d.v.s. att ”en strukturell enhet i översättningsprocessen utsätts för ett byte av formell kategori [som kan vara] satsen och frasen”⁴⁶. Den ömvandling som finns i korpusen är (adverbfras > huvudsats) + (huvudsats > kompletiv bisats). Följande exempel visar denna ömvandling:

7a. Efter uppbrott från det stora kvinnohuset ankom telegram att han fått en religionsprocess på sig.

Religions? Det kunde han inte fatta. **Han hade ju skrivit om kvinnan.**

Den beryktade religionsprocessens verkliga mening kan nu anses vara uppdagad⁴⁷.

7b. Ayant quitté la grande maison des femmes, il reçut un télégramme lui faisant savoir qu'on lui avait intenté un procès pour atteinte à la religion.

La religion? Il n'arrivait pas à comprendre. **C'était de la femme qu'il avait parlé.**

⁴⁴ Jørgensen, Kathrine Sørensen Ravn, ”Les verbes de perception, les connecteurs et le discours indirect libre embryonnaire”, *Polyphonie-linguistique et littéraire numéro V*, juin 2002, Samfundslitteratur, Roskilde, sid. 149-181.

⁴⁵ Eriksson, Olof, *Språk i kontrast*, sid. 166.

⁴⁶ Eriksson, Olof, *Språk i kontrast*, sid. 20.

⁴⁷ Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son, Jämsningstiden, I röda rummet*, och *Författaren*, sid. 443.

On peut considérer que le véritable sens de ce fameux procès religieux aujourd'hui a été considéré comme complètement dévoilé⁴⁸.

Effekten är inte densamma, eftersom den något polemiserande tonen som *ju* ger är försvunnen, men fokaliseringen och alla indicier, kontext med talsituation samt dåtid och tredje person som refererar till talaren, kvarstår.

Det är inte ofta som DOL enbart markeras av talaktsadverben, så ett utelämnande får sällan långtgående konsekvenser, men faktum är att nyansskillnaderna i översättningen ofta resulterar i förändrad fokus och därmed mer eller mindre betydande förändring i den narrativa strukturen. Den ovan nämnda assertiva effekten i översättningarna finns i följande exempel ur *Tjänstekvinnans son* där berättaren återger en scen där den världsvane Fritz för den ännu naive Johan talar om hur man skall föra sig i societeten.

8a. Fritz började ge honom instruktioner huru han skulle umgås och uppföra sig. Man skulle inte krypa, vara undfallande, icke säga allt vad man tänkte, ty det begärde ingen få veta; kunde man säga artigheter utan att smickra för groft, vore det gott; konversera, men icke resonera, framför allt ej disputeras, ty rätt fick man ändå aldrig. **Det var ju en klok yngling.** Johan tyckte han var faslig, men gömde orden i sitt hjärta⁴⁹.

Det är svårt att exakt identifiera upphovsmannen till uttalandet i fetstil, men två möjligheter verkar finnas: att det är den allmänna uppfattningen av Fritz, eller att det är Johan som tänker att det är den allmänna uppfattningen och att han försöker förstå den, dock utan att lyckas. En nyckel till tolkningen ligger i den betydelse läsaren ger talaktsadverbet *ju*, som indikerar att talaren utgår från att satsen är sann, vilket stämmer för bägge tolkningarna, men som trots allt lämnar viss osäkerhet. Svårigheten att behålla ovissheten är tydlig i de två franska översättningarna:

8b. Fritz commença par lui donner des instructions sur la manière dont il aurait à se comporter. Il fallait ne pas ramper, avoir de la déférence, ne pas dire tout ce qu'on pensait, car personne ne désirait le savoir; si l'on pouvait dire les amabilités sans flatter trop grossièrement, ce serait bien; on pouvait causer, mais non raisonner et surtout pas discuter, car on n'aurait jamais raison. **C'était vraiment un jeune homme expérimenté.** Jean le trouva effrayant mais enfouit ses paroles au fond de son cœur⁵⁰.

⁴⁸ Strindberg, August, *Œuvre autobiographique tome I, Le fils de la servante, Fermentation, Dans la chambre rouge, L'écrivain, Le plaidoyer d'un fou* och *Lui et elle*, Mercure de France Paris, 1990, övers. Carl Gustaf Bjurström, sid. 779.

⁴⁹ Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son, Jäsningstiden, I röda rummet* et *Författaren*, sid. 121.

⁵⁰ Strindberg, August, *Le fils de la servante*, Gallimard, Paris 1973, övers. Camille Polack, sid. 186-7.

8c. Fritz commença à lui donner des directives sur la manière de se comporter et de fréquenter les gens. Il ne fallait pas ramper, il fallait être déférent, ne pas dire tout ce que l'on pensait car personne ne demandait à le savoir; si on pouvait dire des politesses sans flatter trop grossièrement c'était bien; il fallait faire la conversation, ne pas raisonner et surtout ne pas discuter, car on ne vous donnerait de toute façon jamais raison. **Il était bien un sage jeune homme.** Johan le trouvait épouvantable, mais il garda ses mots dans son cœur⁵¹.

I (8c) har det välbekanta *bien* används med det sedvanligt neutrala resultatet som i detta fall inte får några konsekvenser, medan (8b) innehåller *vraiment* (verkligen), som här ger en mycket konstig effekt (det är dessutom enda gången det används som översättning av *ju*). Det går visserligen att läsa det ironiskt, men en mer bokstavig tolkning ligger nog närmare och skulle indikera Johans medhåll, något som den påföljande meningen helt motsäger.

Talaksadverb försvinner ofta i översättningen, men i vissa fall kan de dyka upp på platser där de inte fanns i originalen. Grevisse⁵² listar ett antal adverb som har liknande pragmatiska funktion som de svenska: *bien, donc, là, un peu, seulement, déjà* och *encore*. Många av dem används självklart vid översättningen av de svenska adverbena, men de dyker alltså även upp på nya platser, även om det är i mycket liten utsträckning: ett tiotal fall där *bien* och *donc* dominerar. Det är dock svårt att dra några slutsatser från detta eftersom det handlar om ett så litet antal och eftersom de verkar användas något arbiträrt. Detta syns i följande exempel där en översättare valt att lägga till ett *bien*, medan den andra inte gjort så.

9a. Följande dag låg frun sjuk. Skulle han ha hjärta att gå ifrån henne?
– Tjänsten framför allt! Var hon mycket sjuk?
– Å, så förfärligt!⁵³

9b. Le lendemain, l'épouse était malade. Aurait-il le cœur de la laisser seule?
– Le travail avant tout! Était-elle très malade?
– Oh, terriblement!⁵⁴

9c. Le jour suivant, madame était malade. Aurait-il le cœur de la quitter?
– Le devoir avant tout! Était-elle **bien** malade?
– Affreusement!⁵⁵

⁵¹ Strindberg, August, *Œuvre autobiographique tome I, Le fils de la servante, Fermentation, Dans la chambre rouge et L'écrivain, Le plaidoyer d'un fou* och *Lui et elle*, sid. 235.

⁵² Grevisse, M., *Le bon usage. Grammaire française*, 13e éd. Refondue par André Goosse, Duculot, Gremloux 1997, sid. 1348-50.

⁵³ Strindberg, August, "Naturhinder", *Giftas I, II*, sid. 119.

⁵⁴ Strindberg, August, "Cas de force majeure", *Mariés!*, Actes Sud, Arles 1986, övers. Pierre Morizet och Eva Ahlstedt, sid. 143.

⁵⁵ Strindberg, August, "Essais de réforme II", *Les mariés*, Belhatte et Thomas, Lausanne och Paris 1885, övers. Jules Henri Kramer et B. Benda, sid. 333.

De franska motsvarigheterna till de svenska talaktsadverbena kan alltså bara återge den pragmatiska funktionen som inte innehåller något av den semantiska komplexiteten. För att kompensera detta i någon mån finns satsadverb, konnektorer, verb etc., de flesta med den gemensamma nämnaren att de är mer assertiva. En annan skillnad finns på det visuella planet eftersom majoriteten av de svenska adverbena är enstaviga och därför lättare smälter in i texten än de franska översättningarna. Eftersom kontexten samt eventuella andra indicier kvarstår är det dock sällan frånvaron av eller förändringen av ett talaktsadverb får DOL att försvinna.

3.1. Personliga pronomen

När det gäller översättningen av personliga pronomen finns inga större strukturella skillnader mellan franskan och svenskan, mer än de expliciteringar som krävs eftersom franskan har femininum och maskulinum som grammatiska och naturliga genus, men dessa tillägg har dock sällan betydelse för studien. En mindre skillnad finns emellertid i possessiva pronomen eftersom de två språken har olika utgångspunkter; svenskan har könet på ägaren som bas, medan franskan har ordets genus. Däremot finns samma grundläggande skillnad mellan första, andra och tredje person så att inflytandet inte blir så stort. Detta innebär dock inte att inga förändringar sker, något som följande illustrerar:

10a. När jag blev frisk, beklagade jag mig för de andra. Men alla stodo som en man mot mig: *han* var en utmärkt människa; de trodde inte det var sant; och så vände det mot mig. Jag blev en baktalare, en otacksam lymmel, som lönade **min** bästa vän på det sättet. När jag då ville försvara mig och framlägga bevis, vägrade man taga del av dem⁵⁶. (Strindbergs kursivering)

10b. Quand je fus guéri, je me plaignis aux autres. Mais tous se levèrent contre moi comme un seul homme; *il* était une excellente personne; ils ne croyaient pas à mon histoire; et c'est ainsi que cette affaire se retourna contre moi. Je fus considéré comme un calomniateur, comme un voyou ingrat qui récompensait **son** meilleur ami de cette façon. Lorsque je voulus me défendre en apportant des preuves, on refusa de les prendre en considération⁵⁷. (Strindbergs kursivering)

I originalet återfinns första person för att återge vad som förmodligen var i tredje person i ”originaluttalandet” och detta eftersom berättelsen är i första person. I översättningen finns dock en annan tolkning där huvudpersonen mer ordagrant återger vad han tror ha blivit sagt, nämligen att *han* är en otacksam vän (fastän han hjälpt personen i fråga).

⁵⁶ Strindberg, August, *Taklagsöl och Syndabocken*, Almqvist & Wiksell förlag, Stockholm 1984, sid. 56.

⁵⁷ Strindberg, August, *Le couronnement de l'édifice*, Actes Sud, Arles 1990, övers. Eva Ahlstedt och Pierre Morizet, sid. 100.

Både första, andra och tredje person kan finnas i DOL, men de har olika ursprung beroende på om berättaren är i första eller tredje person. Det lättaste sättet att åskådliggöra formerna på är att utgå från ett hypotetiskt originaluttalande som har transponerats till DOL. Detta innebär att den anföring där berättaren återger sina egna tankar eller uttalanden förblir i första person medan övriga transponeras från första till tredje person⁵⁸. Det är omöjligt att återskapa ett "originaluttalande" i skönlitterära verk eftersom författaren knappast först skriver allt i direkt anföring och sedan ändrar till DOL, men det faktum att det finns ett teoretiskt underliggande uttalande, som inte går att återge i detalj, verkar ha viss inverkan på översättarna. Detta gäller i mitt fall en redan omnämnd form av DOL som inte är unik för Strindberg, men som nog ingen annan använder i så stor omfattning. Det handlar om en hybrid mellan DA och DOL i det att den grammatiska formen klart är DOL (dåtid, tredje person, men i övrigt element som liknar DA), medan den typografiskt liknar DA. Denna form dominerar i *Giftas* och kan sträcka sig över flera sidor i taget. Detta ger verket en mycket speciell ton, något som gör att den behålls i översättningarna, men formen finns även i mindre utsträckning i hans andra verk och där sker vissa förändringar. Detta är speciellt märkbart i *Tjänstekvinnans son* där en översättare behållit hybriderna, medan den andra ändrat den från tredje till första person vid flertalet tillfällen, något som indikerar att det inte är språkspecifikt utan ett personligt val.

11a. Han frågade Johan om han ville predika. – Men **han** var icke student. – Det gjorde ingenting. – Hm! Det var något att tänka på!
Komministern tog fast på honom⁵⁹.

11b. Il demanda à Jean s'il voulait prêcher. – Mais **je** ne suis pas étudiant. – Cela ne fait rien. – Hem! cela demande réflexion!
Le pasteur auxiliaire se cramponna à lui⁶⁰.

11c. Il demanda donc à Johan s'il avait envie de prêcher. – Mais **il** n'avait pas encore passé son baccalauréat. – Ça ne faisait rien. – Hum! il fallait y réfléchir!
Le vicaire ne le lâcha plus⁶¹.

Även en förändring mot ett mer neutralt pronomen som *on* (man) kan få viss betydelse, speciellt i ett exempel från "Kärlek och spannmål" där pronomenanvändningen är något ovanlig.

⁵⁸ Jag har valt att inte ta med andra person här då den inte förekommer hos Strindberg.

⁵⁹ Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son*, *Jäsningstiden*, *I röda rummet* och *Författaren*, sid. 126.

⁶⁰ Strindberg, August, *Le fils de la servante*, sid. 194.

⁶¹ Strindberg, August, *Œuvre autobiographique tome I*, *Le fils de la servante*, *Fermentation*, *Dans la chambre rouge* et *L'écrivain*, *Le plaidoyer d'un fou* och *Lui et elle*, sid. 244.

12a. Sedan han sovit middag på salssoffan, bad frun att få säga honom ett ord. Men **han** skulle inte bli ond!

– Ond? **Han!** Gudbevars: Hushållspengar kan **jag** tro?

– Nåväl, ja! Kryddboken var obetald! Slaktarn fordrade, hyrkusken ”sprang”, det var med ett ord krångligt!

– Inte annat! De skulle få varenda skilling i morgon dag! Så oförskämt, komma och kräva sådana där smulor! De skulle få varenda skilling imorgon, och så skulle de förlora en kund! Men nu skulle **vi** inte tala mer om den saken. **Vi** skulle gå ut och promenera. Ingen vagn! **Vi** skulle åka på spårvägen till Djurgården och ruska av **oss** litet.

Och så åkte **de** till Djurgården, och när **vi** gingo in på Alhambra och togo enskilt rum, så viskade ungherrarna ute i stora salen. De trodde att **vi** voro ute på äventyr. Så roligt! Så galet! Men frun tyckte inte riktigt om det! – Och en sådan nota sedan! Tänk om **vi** varit hemma istället, vad **vi** fått för de pengarne!

Månader gå!⁶²

Inledningsvis talar hustrun med sin man i DOL för att be om en tjänst. Svaret, som markeras av ett talstreck, är till en början DOL eftersom mannen refererar till sig själv i tredje person, medan senare delen av meningen är DA, något som indikeras av verbet och pronomina. Hans nästa uttalande börjar i DOL, markerad med talstreck, men mot slutet använder han den form som är av intresse här: han talar om dem i första person pluralis, men använder dåtid som i DOL. En annan möjlig tolkning är att det skulle vara en DOL som ”lånat” pronomen från det direkta talet. I det nya stycket tar berättaren över för att beskriva deras resa, men i andra delen av meningen använder han det direkta pronomenet som närmast verkar vara ett lån från mannen. Följande mening är DOL med *vi* eftersom det verkar vara en kommentar som mannen gör, detta förstärks av de efterföljande utropen. Nominalfrasen, ”frun”, visar att det är kvinnan som känner sig illa till mods och hennes kommentar är återgiven i DA. Det är alltså en något udda passage där den ”lånade” formen bidrar till att ge intryck av direkt tal. De båda översättningarna, gjorda med hundra års mellanrum, har olika lösningar på detta exempel. Först den drygt hundraåriga:

12b. Après qu’il eût fait sa méridienne sur le sofa de la salle, madame demanda à lui dire quelques mots. Mais **il** ne devait pas se fâcher !

– Se fâcher ? **Lui?** Dieu l’en garderait ! De l’argent pour le ménage, sans doute !

– Eh bien, oui ! Le carnet de l’épicier n’était pas réglé ! Le boucher demandait son argent, le cocher de louage venait de toute heure. En un mot, cela ne marchait plus !

– Pas autre chose ! Demain **il** les payerait jusqu’au dernier sou. Les impertinents !

Ennuyer les gens pour de telles bêtises ! Ils seraient tous payés demain, et on les remercierait en même temps ! Mais ne **parlons** plus de cette affaire ! Allons **nous** promener ! Pas de voiture ! **Nous** irons au Parc en tram pour **nous** secouer un peu !

On alla donc au Parc, **on** se rendit à l’Alhambra et l’**on** prit un cabinet particulier, à la joyeuse hilarité des célibataires qui se trouvaient dans la grande salle, et qui croyaient qu’il s’agissait d’une partie fine ! C’était drôle, c’était falot ! Mais la jeune dame ne le trouvait pas précisément à son goût.

– Et quelle note ensuite ! Pense, si **nous** étions restés à la maison, ce que **nous** aurions eu pour cet argent !

⁶² Strindberg, August, ”Kärlek och spannmål”, *Giftas I, II*, sid. 61.

Les mois s'écoulent...⁶³

I den inledande delen har Strindbergs "hybridform" bevarats, likaså användningen av *vi*, men utan samma effekt eftersom förändringen i verbtempus gör att det blir direkt anföring. I berättardelen används *on* som är mer neutralt, men som även ger en viss inkongruens. Det är sant att *on* likväl som det svenska *man* kan användas för första person pluralis, men effekten är inte helt lika, speciellt i ett fall som detta. Översättningen har alltså mindre avvikande former än originalet, något som kvarstår i översättningen från 1986.

12c. Après qu'il eut fait une petite sieste sur le sofa du salon, sa femme demanda la permission de lui dire quelques mots. Mais **il** ne fallait pas qu'**il** se fâchât !

– Se fâcher ? **Lui**? quelle idée ! Il s'agissait sans doute d'argent pour le ménage.

– Eh bien, oui ! **On** n'avait pas payé la note de l'épicier ! Le boucher réclamait son argent, le cocher était continuellement « devant la porte »; en un mot, c'était gênant !

– Rien d'autre ! Le lendemain, ils auraient leur argent jusqu'au dernier centime ! Quelle insolence de venir exiger de telles broutilles ! Le lendemain, ils auraient leur argent jusqu'au dernier centime, ensuite ils perdraient un client ! Mais maintenant il ne fallait plus parler de cela. **On** allait se promener. Pas de voiture ! **On** prendrait le tramway jusqu'à Djurgården pour **se** secouer un peu.

On alla à Djurgården ; quand **on** entra à l'Alhambra et que **l'on** prit un cabinet particulier, les jeunes messieurs dans la grande salle chuchotèrent. Ils croyaient qu'il s'agissait d'une aventure galante. Comme c'était drôle ! Comme c'était fou ! Mais l'épouse n'était pas très à l'aise ! Et quelle addition ensuite ! **Pense**, donc, ce que **nous** aurions pu acheter avec une telle somme si **nous** étions restés à la maison.

Les mois passent !⁶⁴

Här har översättarna tagit ännu ett steg mot enhet i det att de använt *on* även i mannens beskrivning av det planerade eftermiddagsprogrammet, medan exemplet i övrigt liknar det föregående.

I övrigt är överensstämmelsen stor mellan originalen och översättningarna, något som var väntat eftersom den vanligaste förändringen är DOL till indirekt tal, något som inte syns på pronomen eftersom de förblir samma.

4. Avslutning

Min avsikt i denna artikel har varit att ge en forskningspresentation med den metodologiska och teoretiska bakgrunden till min avhandling där jag skall undersöka översättningen av DOL från svenska till franska i prosaverk skrivna av fyra författare verksamma omkring förra sekelskiftet. Eftersom DOL är ett samarbete mellan ett antal indicier satta i kontext är det nödvändigt att analysera både de individuella dragen, såväl syntaktiska som kontextuella, samt deras samverkan, två aspekter som min avhandling kommer att ta upp ur ett översättningsperspektiv där skillnader i språkstruktur, översättarinflytande och

⁶³ Strindberg, August, "L'amour et le prix des grains", *Les mariés*, sid. 123-4.

⁶⁴ Strindberg, August, "Amour et céréales", *Mariés!*, sid. 67-8.

normbegrepp kommer att bli centrala. Redan i min pilotstudie av talaktsadverb och personliga pronomen hos Strindberg har jag kunna konstatera påverkan från dessa tre områden i det att behandlingen av personliga pronomen, i några exempel som avviker från den vedertagna normen, har ändrats till mer neutrala former i översättningen, medan svårigheten att översätta talaktsadverb påverkar de semantiska och pragmatiska strukturerna i DOL.

Bibliografi

- Authier, Jacqueline, "Problèmes posés par le traitement du discours rapporté dans une grammaire de phrase", *Linguisticae investigationes* III :2, John Benjamins B. V., Amsterdam 1979, sid. 211-228.
- Bal, Mieke, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Second edition, University of Toronto Press, Toronto och Buffalo, London 1997.
- Bally, Charles, "Antiphrase et style indirect libre", *A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his seventieth birthday*, Levin & Munksgaard och George Allen & Unwin Ltd, Köpenhamn och London 1930, sid. 331-340.
- Bally, Charles, "Figures de Pensée et Formes Linguistiques", *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, VI Jahrgang, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1914, sid. 405-422 och 456-470
- Bally, Charles, "Le style indirect libre en français moderne I" och "Le style indirect libre en français moderne II", *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, IV Jahrgang, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1912, sid. 549-556 och 597-606.
- Banfield Anne, *Unspeakable sentences. Narration and Representation in the Language of Fiction* 1982, här används den franska översättningen *Phrases sans parole Théorie du récit et du style indirect libre*, Éditions du Seuil, Paris 1995.
- Cohn, Dorrit, *Transparent Minds*, Princeton University Press, Princeton New Jersey 1983.
- Eriksson, Olof, *Språk i kontrast*, Akademiförlaget, Göteborg 1997.
- Eriksson, Olof, *Stil och översättning Pär Lagerkvists prosastil ur franskt översättningsperspektiv*, Växjö University Press 2, Växjö 2002.
- Fludernik, Monika, *The Fictions of Language and the Languages of Fiction*, Routledge, London och New York 2002 (1993).
- Folkart, Barbara, *Le conflit des énonciations Traduction et discours rapporté*, Les éditions Balzac, Candiac 1991.
- Genette, Gérard, *Figures III*, Éditions du seuil, Paris 1972.
- Grevisse, M, *Le bon usage. Grammaire française*, 13e éd. Refondue par André Goosse, Duculot, Gremloux 1997, sid. 1348-50.
- Guillemain-Flescher, Jacqueline, *Syntaxe comparée du français et de l'anglais Problèmes de traduction*, Éditions Ophrys, Paris 1993, sid. 439.

- Ingo, Rune, *Från källspråk till målspråk*, Studentlitteratur, Lund 1991.
- Jørgensen, Kathrine Sørensen Ravn, "Les verbes de perception, les connecteurs et le discours indirect libre embryonnaire", *Polyphonie – linguistique et littéraire numéro V*, juin 2002, Samfundslitteratur, Roskilde, sid. 149-181.
- Liljestrand, Birger, "Fri indirekt anföring (fri att-sats)", *Talspråk och prosadialog*, Nordsvenska, Umeå 1987, sid. 51-85.
- Liljestrand, Birger, *Tal i prosa*, Acta Universitatis Umensis 54, Umeå 1983.
- Lips, Marguerite, *Le style indirect libre*, Payot, Paris 1926.
- McHale, Brian, "Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts", *Poetics and Theory of Literature (PTL)* 3 1978, sid. 249-87.
- Olsen, Michel, "Remarques sur le dialogisme et la polyphonie", *Polyphonie – linguistique et littéraire N° VI*, novembre 2002, Samfundslitteratur Roskilde, Roskilde, sid. 85-6.
- Pascal, Roy, *The Dual Voice*, Manchester University Press, Manchester 1977, sid. 22-3.
- Rosier, Laurence, *Le discours rapporté*, Duculot 1999.
- Steinberg, Günter, *Erlebte Rede*, Vol. I, Verlag Alfred Kümmerle, Göppingen 1971.
- Strindberg, August, *Dans les îles*, R. Roger & F. Chernoviz éditeurs, Paris 1909, övers. Georges Montignac och Jaques Monnier.
- Strindberg, August, *Giftas I, II*, Natur och Kultur, Stockholm 2000.
- Strindberg, August, *Hemsöborna*, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1921.
- Strindberg, August, *Le couronnement de l'édifice*, Actes Sud, Arles 1990, övers. Eva Ahlstedt och Pierre Morizet.
- Strindberg, August, *Le fils de la servante*, Gallimard, Paris 1973, övers. Camille Polack.
- Strindberg, August, *Les gens de Hemsö*, Nantes, L'Élan. 1991, övers. Jean-Jacques Robert.
- Strindberg, August, *Les mariés*, Belhatte et Thomas, Lausanne och Paris 1885, övers. Jules Henri Kramer et B. Benda.
- Strindberg, August, *Mariés!*, Actes Sud, Arles 1986, övers. Pierre Morizet och Eva Ahlstedt.
- Strindberg, August, *Œuvre autobiographique tome I, Le fils de la servante, Fermentation, Dans la chambre rouge, L'écrivain, Le plaidoyer d'un fou och Lui et elle*, Mercure de France Paris 1990, övers. Carl Gustaf Bjurström.
- Strindberg, August, *Röda rummet*, Natur och Kultur, Stockholm 1986.
- Strindberg, August, *Taklagsöl och Syndabocken*, Almqvist & Wiksell förlag, Stockholm 1984.
- Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son, Jäsningstiden, I röda rummet och Författaren*, Bokförlaget natur och kultur, Stockholm 2000.
- Svenska Akademiens grammatik Band 4 Satser och meningar (SAG 4)*, Svenska Akademin, Stockholm 1999.
- Söderberg, Hjalmar, *Förvillelser, Historietter, Martin Bircks ungdom och Doktor Glas*, Gedins förlag, Stockholm 1992.

- Taivalkoski-Shilov, Kristiina, *La tierce main Discours rapporté traduction et Fielding en France au XVIIIe siècle*, ännu ej utgiven.
- Tegelberg, Elisabeth, *Från svenska till franska Kontrastiv lexikologi i praktiken*, Studentlitteratur, Lund 2000.
- Thibaudet, Albert, *Gustave Flaubert*, Libraire Plon, Paris 1922.
- Toolan, Michael, *Narrative A Critical Linguistic Introduction*. Second edition, Routledge, London och New York 2001.
- Toury, Gidéon, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam och Philadelphia PA 1995.
- Vinay, J.-P. et Darbelnet, J, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Didier, Paris 1963.